

॥ श्रीराम समर्थ ॥

॥ श्रीसद्गुरु श्रीब्रह्मचैतन्य (गोंदवलेकर) महाराज प्रसन्न ॥

परमार्थसाधन सद्गुरु व अनुग्रह

गुरुब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ।

गुरुः साक्षात्परब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

सद्गुरूची आवश्यकता

जन्मास येतेवेळीं प्रत्येक जीव सर्वस्वीं असमर्थ, असहाय, व परावलंबी असतो. जीवनव्यवहाराचें तसेंच तर्कविचाराचें ज्ञान व कौशल्य तो हळूहळू अनेक व्यक्ति व अनुभव यांपासून गोळा करीत असतो व त्यानुसार आपली आचार - विचारसरणी बनवीत असतो. म्हणजेच तो जन्मभर गुरु करीतच असतो.

माणूस म्हणजे शरीर अधिक मन अधिक आत्मा होय. शरीर आणि मन यांचें कल्याण करून घेण्याचा मार्ग दाखविणें हें विज्ञानाचें काम आहे, तर आत्म्याचें कल्याण करून घेण्याचा मार्ग दाखविणें हें अध्यात्मशास्त्राचें काम आहे. अध्यात्मशास्त्र असें सांगतें कीं आज आपण अज्ञानाच्या कक्षेंत वावरतो आहोंत; हें स्थूलाचें व दृश्याचें क्षेत्र आहे. आत्मा ज्ञानाच्या कक्षेंत वावरतो; तें सूक्ष्माचें, अदृश्याचें, व अतींद्रियाचें क्षेत्र असतें. अज्ञानाच्या क्षेत्रांतले नियम, दृष्टिकोन, आणि उपाय अतींद्रिय ज्ञानाच्या क्षेत्रांत लटकें पडतात. म्हणून पारमार्थिक कल्याण साधण्यासाठीं माणसाला मार्गदर्शनाची विशेषच जरूर लागते, आणि स्वानुभवी, साक्षात्कारी, परोद्धाररत आणि निरपेक्ष अशा व्यक्तीकडूनच, म्हणजे सद्गुरुकडूनच, हें मार्गदर्शन मिळूं शकतें. याच कारणास्तव सर्व

संतांनीं सद्गुरूचें माहात्म्य व आवश्यकता एकमुखानें प्रतिपादन केली आहे.

स्वस्वरूपप्राप्तीचा मार्ग अंतरीचा व सूक्ष्म आहे. परमार्थचिं मार्गदर्शन करणारा पुरुष स्वतः ज्ञानी असला पाहिजे, आत्मदर्शन घडलेला पाहिजे. असे पुरुष देहांत असतांना देखील देहातीत अवस्थेंतच असतात, देहाच्या बाहेरच रहातात. तेव्हांही, त्याच-प्रमाणें देहत्याग केल्यावर, ते सत्तारूपानें असतात. त्यांचा हा सत्तारूपानें वास त्यांच्या समाधिस्थानाच्या परिसरांत विशेष प्रकर्षानें असतो. अशा ठिकाणीं त्यांना अनन्यतेनें शरण गेलें आणि मनानें सर्वस्वीं त्यांचें होऊन राहिलें तर ते आपल्याला साधनांत निश्चित साद्य करून आपली प्रगति घडवून आणतात.

अनुग्रहाचा खरा अर्थ

सद्गुरूचा अनुग्रह याचा अर्थ त्यांनीं आपला स्वीकार करणें, आपल्याला आश्रय व आधार देणें. अनुग्रह हा एक प्रकारचा शक्तिपातच होय; म्हणजे सद्गुरू आपली शक्ति किंवा प्रेरणा शिष्यांत घाटून त्याला साधनांत पुढें पुढें नेतात. सद्गुरू हा सर्वज्ञ, सर्वसाक्षी, सर्वव्यापक, आणि सर्वशक्तिमान् असल्याकारणानें, अनुग्रहीत शिष्य कोठेंही असला तरी सद्गुरूपासून निघालेला कृपाशक्तीचा सूक्ष्म प्रवाह त्याच्यापर्यंत पोहोंचतोच, आणि त्याच्याभोवतीं रक्षणवलय करून त्याला साधनेमध्ये सारखी मदत करतो. परिणामी, साधनी जीवाचा अहंकार, म्हणजेच देहबुद्धि, क्षीण होत जाऊन त्याची साधना फलद्रूप होत जाते. वास्तविक सत्तारूपानें असणारा सत्पुरुष आपण त्याला शरण गेल्यावर आपल्या पाठीशीं उभा राहातो. हें जसें खरें, तसेंच आपणही आपल्या मनानें त्याला अनन्यतेनें चिकटणें जरूर आहे. अनेक मते, अनेक मार्ग, अनेक सद्गुरू, या अनेकत्वाचा निरास करून, एक गुरू व एक साधन यांना घट्ट धरावें, मन निश्चित व निश्चित करावें, व साधना एके ठिकाणीं केन्द्रित करावी.

सद्गुरुकडून नाम घेतल्याने 'मी त्यांचा आहे' अशी भावना होऊन आपल्याला आधार प्राप्त होतो.

अनुग्रह जन्मांत एकदांच, एकाच सद्गुरुकडून घ्यावयाचा असतो, व त्याच्याशी पतिव्रतेप्रमाणे आजन्म एकनिष्ठ राहावयाचे असते. इतर सर्व संत व सद्गुरु यांच्याबद्दल आदर बाळगूनही शिष्याने आपल्या सद्गुरूशीच अनन्य राहाणे जरूर असते.

अनुग्रहाचे महत्त्व

अखेर फळ जर साधनानेच मिळणार, तर सद्गुरूंचा अनुग्रह न घेतांच साधन करण्यास काय प्रत्यवाय आहे, असा एक प्रश्न उद्भवतो. आपण असे पाहातो की साध्या व्यवहारांत सुद्धा एखाद्या अपरिचित ठिकाणी जावयाचे असेल तर आपल्याला कोणाला तरी वाट पुसण्याची व ती बरोबर असल्याबद्दलची पदोपदी खात्री करून घेण्याची गरज भासते. मग जो प्रवास अज्ञातांत व अव्यक्तांत आहे तेथे मात्र योग्य मार्ग दाखविण्यास, व मार्ग चुकले तेथे सुधारून घेण्यास, विश्वासू मार्गदर्शक नसला तरी चालेल असे कसे म्हणतां येईल? यासंबंधी श्रीमहाराजांनी एका प्रसंगी दृष्टांताने सांगितले की, अनुग्रहाशिवाय साधन करणे हे लहान मुलांने आईचे बोट धरून चालण्यासारखे आहे; अज्ञानाने, मोहाने, किंवा भ्रमाने मुलाचे चित्त भरकटले तर ते मूळ आईचे बोट सोडून इकडेतिकडे धावू शकते, वाट चुकू शकते, व त्याला अपाय होऊ शकतो. याउलट, अनुग्रह घेऊन साधन करणे म्हणजे आईने मुलाचा हात धरून चालविण्यासारखे आहे; आई हात घट्ट धरून ठेवते, मग मार्ग चुकण्याचा किंवा सुटण्याचा धोका उरतच नाही. "साधक भावे नमस्कार घाली । त्याची चिंता साधूस लागली । सुगमपंथे नेऊन घाली । जेशील तेथे ॥" (दास० ४-७-२४)

अनुग्रह व उपासना

श्रीमहाराजांचा अनुग्रह घेण्याच्या पद्धतीसंबंधी तपशीलवार माहिती गोंदवले येथे मिळेल. अनुग्रह घेतांना, श्रीसद्गुरु प्रत्यक्ष

स्वतः आपल्याला मंत्रोपदेश करीत आहेत अशी दृढ भावना धरावी. अनुग्रह घेतल्यानंतर नित्यनेम म्हणून दोन गोष्टी कराव्यात : एक, सद्गुरूंच्या प्रतिमेची रोज यथाशक्ति षोडशोपचार किंवा पंचोपचार पूजा करावी, निदान तुळशीपत्र वाहावे; आणि दुसरें, आपल्या संकल्यानुसार किमान एक माळ (शक्य तर तीन, सहा, किंवा तेरा माळ) दीक्षामंत्राचा जप करावा. स्नान झाल्यानंतर या दोन्ही गोष्टी केल्याशिवाय अन्नग्रहण करूं नये. या खेरीज इतर वेळीं, माळेवर किंवा माळेशिवाय, जमेल तेव्हां तेव्हां व शक्य तितका जास्तीत जास्त, जप करावा. आसनावर जमेल तर चांगलेच, पण त्यासाठीं अडून बसण्याचें कारण नाही, शरीराला अवास्तव ताण न पडेल अशी कोणतीही अवस्था चालेल; नामस्मरण मनापासून, अखंडपणें व्हावें हें ध्येय ठेवावें. श्वासोच्छ्वास असेतो-पर्यंत नाम सुटूं नये. नाम घेतांना तें आपल्या कानांनीं ऐकण्याचा सराव करावा. नामाचें सतत अनुसंधान राखण्याचा अभ्यास करावा. माळेवर जप करतांना, मंत्राचा एकदां उच्चार झाला कीं एक मणि आपल्याकडे ओढावा, मात्र अंगठ्यालगतचें बोट मणि ओढण्यास वापरूं नये; उजव्या हाताचा अंगठा, मधले बोट आणि त्यापलीकडचें बोट (अनामिका) एवढ्यांचा उपयोग करावा. करंगळी आधार म्हणून वापरण्यास हरकत नाही. मणि ओढीत मेरुमण्यापर्यंत आल्यावर मेरुमणि ओलांडूं नये, शेवटचा मणि हा पहिला समजून पुनः सुरवात करावी. त्यासाठीं माळ फिरवून उलटून घ्यावी. मंत्र वैखरीनें, म्हणजे ओठ व जीभ यांच्या हालचालीनें व प्रकट उच्चार करून किंवा प्रकट उच्चार न करतां, जपावा; अथवा पूर्णपणें मनांतल्या मनांत जपावा. नामस्मरण सर्वथैव निष्काम, अहेतुक असावें; म्हणजे नाम घेऊन दुसरें अमुक कांहीं मिळवावयाचें आहे असा समज वा हेतु नसावा, नामासाठींच नाम द्यावें. 'मी नाम घेतों' याचासुद्धां साधकाला अहंकार होऊं शकतो, आणि अहंकार केव्हांही घातकच; म्हणून, नाम 'मी'

घेत आहे अशी कर्तेपणाची भावना न ठेवतां, श्रीसद्गुरूच ते मजकडून घेववीत आहेत अशी कृतज्ञतेची, अनन्यशरणागतीची भावना ठेवावी; किंबहुना सद्गुरूच माझ्या हृदयांत राहून नामस्मरण करीत आहेत व मी ते साक्षित्वाने ऐकतो आहे (“ राम हमारा जप करे, हम बैठे आराम ”) अशी धारणा धरून नाम ध्यावे. सद्गुरु, राम, व नाम तिन्ही एकरूपच आहेत, एकच आहेत, अशी निःसंशय श्रद्धा राखावी.

रोज शक्य तों ठराविक स्थळीं व ठराविक वेळेवर (सकाळीं, किंवा झोंपण्यापूर्वी, किंवा अन्य सोयीस्कर वेळीं) श्रीसद्गुरूंची मानसपूजा करण्यापासून फार लाभ होतो. श्रीसद्गुरु प्रत्यक्ष देहाने व प्रसन्न चित्ताने आपली मानसपूजा घेण्यास आले आहेत अशी कल्पना करून त्यांची षोडशोपचार वा पंचोपचार पूजा मनानेच करावी. सर्व उपचार अत्यंत उत्कृष्ट कल्याणेत व प्रेमादराने मनःपूर्वक अर्पण करावेत. शेवटीं, त्यांना आपलीं सर्व सुखदुःखे निवेदन करून प्रार्थना करावी, त्यांचा शेषप्रसाद ग्रहण करावा, व ते आपल्या हृदयांत विश्रांति घेत आहेत व आपल्या मस्तकावर त्यांनीं वरद हस्त ठेविला आहे अशा आनंदाच्या व समाधानाच्या भावनेत पूजा संपवावी.

अनुगृहीत व्यक्तीने वर्षातून निदान एकवार तरी श्रीसद्गुरु-स्थानाचे दर्शन घेण्याचा प्रघात ठेवावा.

साधकाने सांभाळण्याचीं पथ्ये

परद्रव्य, परस्त्री व परनिंदा कटाक्षाने टाळणे; नीति, सदाचार व कर्तव्य यांचे कांटेकोरपणे पालन करणे; क्रोधादि विकार आवरण्याचा व घरींदारीं सर्वांशीं प्रेमाने वागण्याचा मनःपूर्वक व जागरूकतेने प्रयत्न करणे; फळाची अपेक्षा वा आसक्ति न बाळगतां व्यवहारांत उचित प्रयत्न करणे; अहंभाव टाकून, कोणत्याही गोष्टीचे कर्तेपण आपल्याकडे न घेतां, श्रीसद्गुरूच सर्व कर्ते-करविते आहेत, त्यांच्या इच्छेने व सत्तेनेच प्रत्येक घटना

घडत आहे व म्हणून ती माझ्या अंतिम कल्याणाचीच असणार असें मानण्याचा अभ्यास करणे व ती आपल्या मनाजोगी असो वा नसो, चित्तांत अखंड समाधान राखणे; या सर्व गोष्टी साधकानें कडक पथ्य म्हणून सांभाळाव्यात. श्रीसद्गुरूंना आवडेल असें वागणे हीच नीति होय. जें नीतिधर्माला मान्य आहे, जें व्यवहारास योग्य आहे, जें सज्जनांना पसंत आहे, तेंच श्रीसद्गुरूंना आवडतें. म्हणून अत्यंत नीतीनें वागावें, धर्म शक्य तितका पाळावा, आणि सतत नाम ध्यावें, म्हणजे साधकाला योग्य असें जीवन घडवले जातें. आपल्या वासना व विकार क्षीण करण्याचा प्रयत्न करित असावें. ज्याच्या योगानें आपल्या गुरूला किंवा उपासनेला कमीपणा येईल असा आचार, उच्चार, किंवा विचार करूं नये. यासंबंधांत श्रीमहाराजांचे पुढील बोल ध्यानांत ठेवण्यासारखे आहेत— “ श्रीमंत आईबापांच्या पोटीं आलेल्या मुलाला जसे पैसे मिळविण्याचे कष्ट नसतात, त्याचप्रमाणें माझ्या माणसानें कष्टानें साधन करूं नये. नामावांचून वेळ वायां घालवूं नये इतकें सांभाळावें. मग तें ‘वैराग्य’ आणि ‘विवेक’ वगैरे सारें मी पाहून घेईन. तें केव्हां येऊन जाईल याचा पत्ताही लागणार नाही. ”

नीतिधर्माचें आचरण, कर्तव्याचें पालन आणि त्यांत भगवंताचें अखंड स्मरण, एवढें आपण सांभाळलें तर बाकीचें श्रीमहाराज पाहून घेतील, आपण काळजी करण्याचें कारण नाही. प्रपंचांत कर्तव्यपालन, वृत्तीचा संयम करण्याचा यथाशक्ति अभ्यास, नामाचा अखंड सहवास, व सद्गुरूंशी अनन्यशरणागति राखणे, हेंच परमेश्वरप्राप्तीचें आणि शाश्वत समाधानाचें सुलभ आणि खात्रीचें एकमेव साधन होय.

